

Снежана С. Башчаревић*

Универзитет у Приштини – Косовској Митровици
Учитељски факултет у Призрену – Лепосавићу
Катедра за књижевност и језике

СМЕРНИЦЕ ЗА ПОБОЉШАЊЕ СТАТУСА СРПСКОГ ЈЕЗИКА НА УЧИТЕЉСКИМ (ПЕДАГОШКИМ) И ОСТАЛИМ ФАКУЛТЕТИМА

Циљ рада је да укаже на место и улогу српског језика као наставног предмета на учитељским (педагошким) факултетима. Биће речи о неким предлозима како да се статус српског језика поправи. Ова тема је увек актуелна и мишљења су често подељена. На учитељским (педагошким) факултетима приступ настави српског језика није уједначен. Српски језик, на овим факултетима нема статус какав би морао имати с обзиром на то какву и колику улогу имају садржаји српског језика у првим четирима разредима основне школе. У Републици Србији будуће учитеље образујемо у Београду, Сомбору (Универзитет у Новом Саду), Врању (Универзитет у Нишу), Лепосавићу (Универзитет у Приштини – Косовској Митровици), Ужицу и Јагодини (Универзитет у Крагујевцу). На свим другим факултетима који подразумевају нужно владање књижевним српским језиком (који нису наставнички и ненаставнички) нема садржаја из предметности матерњег језика, мада се код особа са академским образовањем подразумевају елементарна писменост и познавање основних граматичких и правописних правила. Из тог разлога у раду се користи метода теоријске анализе и дескриптивна метода. Извешће се закључак да би се на свим факултетима могло наћи места за курсеве из предметности матерњег језика. Програми би били примерени профили факултета. Предмет би, ради флексибилности, могао бити изборни.

Кључне речи: српски језик, статус, учитељски (педагошки) факултети, остали факултети, побољшање.

---

* snezana.bascarevic@pr.ac.rs

Српски језик је идентитет нашег народа – наша духовна вертикала. О његовом опстанку не треба да брину само стручњаци за језик, већ и народ. Језик држи народ на окупу чвршће него територија. У њему је све што чини народ народом, а човека човеком. Нашем језику неопходно је вратити општекултурни и општеобразовни дигнитет, а то је могуће само ако се води институционална брига за културу српског језика. Приметно је његово варирање према социјалним групама, регионалној припадности и степену образовања. Посебна пажња треба се посветити језичком испољавању тј. говорном понашању. Говорна и писмена комуникација су врло значајне, јер указују на појединца, али и на колектив.

Говорни представник је особа која поседује језичке способности, као и знање језичког система и употребе језика. Он треба да буде способан да коректно бира, комбинује и употребљава језик, да буде учесник у комуникацијским и стваралачким процесима, да се у међусобним интеракцијама успешно споразумева са другим говорним представницима, да производи и разуме, тј. интерпретира начелно неограничен број саопштења, разликујући при томе она правилно организована од оних која то нису. Идеални говорни представник се одређује на основу идеалне језичке компетенције и идеалног језичког знања.

Све је видљивија ниска језичка култура, чак и код факултетски образованих грађана. Такво стање је логично са статусом српског језика у нашем образовању у садашњем тренутку; с малим бројем часова у основној и средњој школи и без изучавања српског језика на универзитету. На свим другим факултетима који подразумевају нужно владање књижевним српским језиком потребно је сачинити програме примерене профилу факултета.

У Републици Србији данас будуће учитеље образујемо у Београду, Сомбору (Универзитет у Новом Саду), Врању (Универзитет у Нишу), Лепосавићу (Универзитет у Приштини), Ужицу и Јагодини (Универзитет у Крагујевцу). Република Српска има два факултета: Педагошки факултет у Бијељини (Универзитет Источно Сарајево) и Учитељски факултет у Бања Луци.

На учитељским (педагошким) факултетима који покривају српски језички и културни простор приступ настави српског

језика није уједначен. То се лако може видети увидом у њихове програме и називе курсева који се реализују. На Педагошком факултету у Врању на основним академским студијама на смеру за разредну наставу (учитеље) заступљен је са 3 часа предавања и 2 часа вежби. Исти број часова је и на смеру за васпитаче у предшколским установама. На Педагошком факултету у Ужицу, Српски језик изучава се у првом и другом семестру по 3 часа предавања и 1 часом вежби у првом семестру и 2 часа предавања, а 2 часа вежби на смеру за разредну наставу (учитеље). Исти случај је и на смеру за васпитаче. На Факултету педагошких наука у Јагодини Српски језик на смеру за учитеље заступљен је у првој години са 4 часа предавања и 2 часа вежби, а у другој са 2 часа предавања и 2 часа вежби. На овом Факултету на смеру за васпитаче овај предмет слуша се у првој години и то 2 часа предавања и 2 часа вежби. На Педагошком факултету у Сомбору Српски језик изучава се на оба смера у првом и другом семестру, са следећим бројем часова: у првом семестру 2 часа предавања, 3 часа вежби, а у другом семестру 2 часа предавања и 2 вежби. На Учитељском факултету у Суботици Српски језик као нематерњи са елементима књижевности изучава се на оба смера у првом и другом семестру са 1 часом предавања и 2 часа вежби. На Учитељском факултету у Београду Српски језик студенти слушају на првој и другој години на смеру за учитеље и на првој години на смеру за васпитаче. На Учитељском факултету у Лепосавићу Српски језик студенти слушају у првом и другом семестру на смеру за учитеље по 2 часа предавања и исто толико вежби, а на смеру за васпитаче 4 часа предавања и 2 часа вежби. Највећи број изборних предмета који су сродни предмету Српски језик има Факултет у Ужицу – 8, затим факултет у Суботици – 5, факултети у Јагодини и Лепосавићу имају исти број, а то је 4, факултети у Београду и Врању – 3, Факултет у Сомбору – 1. Српски језик, на овим факултетима нема статус какав би морао имати с обзиром на то какву и колику улогу имају садржаји српског језика у првим четирима разредима основне школе.¹

Комплексно поље образовања учитеља пуно је контрадикција, тензија и парадокса. У времену брзих промена обра-

---

¹ Наведени подаци преузети су са сајтова факултета.

зовање учитеља тражи стално побољшавање, усавршавање и реформе. Последњих година спроведена су истраживања квалитета образовања учитеља/наставника. Квалитет наставника је један од најважнијих фактора који утиче на успех ученика. Неопходно је висококвалитетно образовање и усавршавање наставника за спровођење реформе сектора образовања, реформе наставног плана и програма, те ефективно коришћење нових технологија за процес учења.

Српски језик је обавезни, а квантитативно уз математику и најзаступљенији предмет у основној школи од првог до четвртог разреда. За тај ниво се управо образују професори разредне наставе на учитељским (педагошким) факултетима. Српски језик се по правилу изучава у оквиру два једносеместрална предмета (Српски језик 1 и 2) (Ковачевић 2012: 13–16). Статус српског језика као обавезног предмета и статус садржаја српског језика у оквиру изборних предмета на овим факултетима није уједначен.

Друштвене промене захтевају и промене унутар сваког друштвеног сегмента, па тако и унутар области образовања. Сврха промена требало би да буде осавремењивање образовно-васпитног процеса.

Статус матерњег језика на универзитетском нивоу представља посебну тему и он је, најблаже речено, посве неуједначен. На већини наших факултета нема садржаја из предметности матерњег језика, мада се код свих са академским образовањем подразумевају елементарна писменост и познавање основних граматичких и правописних правила. На свим факултетима би се могло наћи места за једногодишње или једносеместралне курсеве из предметности матерњег језика.

Србистика се данас у Србији изучава у шест универзитетских центара. То су: Београд, Нови Сад, Ниш, Крагујевац, Нови Пазар и Приштина (Косовска Митровица). Увидом у наставне програме (курикулуме) није тешко утврдити и да је приступ настави српског језика и на србистичким катедрама прилично неуједначен, мада је неоспорна претпоставка да сви србистички центри морају помало личити једни на друге.

Сматрамо да разлике између наших србистичких центара нису оправдане и да бисмо првом приликом морали наћи више заједничког и више идентичних предмета, и по називима и

по њиховом садржају. Разлика би се могла видети у приступу изборним предметима и курсевима.

Вреди рећи неколико речи о нефилолошким факултетима који образују наставнике за друге предмете. На тим факултетима нема Српског језика ни као основног ни као изборног предмета. Оправдано је да сви имају страни језик најчешће по избору, али је нејасно како предмет Српски језик не постоји ни као изборни. Кратким увидом у наставне програме наставничких нефилолошких факултета и ненаставничких факултета у целини можемо се запитати како се нашло места за различите предмете и курсеве који нису директно везани за одређену струку, а предмета Српски језик, функционалне писмености и културе изражавања нема. Ово је питање о коме вреди разговарати и проблем који се мора решити. Можда би за почетак вредело кренути са изборним предметима на ненаставничким факултетима, док бисмо на ненаставничким нефилолошким факултетима одмах, без изузетка, могли увести предмет који би за предметност имао наставу Српског језика.

На филолошким (филозофским) факултетима на којима се изучава србистика настава српског језика би се морала уједначити. Настава на учитељским факултетима би се морала додатно ојачати, док би се на студијама страних филологија и на факултетима који образују професоре за друге предмете Српски језик имао увести као обавезни предмет. Сматрамо да би било оправдано да се и на другим факултетима уведе предмет који би се бавио језичком културом. Истина, он би могао имати различите називе и различите програме у складу са потребама студената и њиховим будућим опредељењем. Не видимо зашто садржаји из предметности српског језика не би могли бити изборни за све оне који стичу академско образовање.

Вреди размислити и о томе да српски језик у образовном систему добије натпредметни статус и тиме додатно ојача своје место и улогу у целокупном систему образовања.

Српски језик требало би увести као посебан предмет у плановима и програмима наставничких смерова нефилолошких дисциплина на универзитетима (нпр. на математици, хемији, физици, биологији, географији, педагогији, психологији, историји) (Ковачевић 2012: 13–16). С обзиром на чињеницу да се српски језик готово уопште не учи у средњој школи,

наставници нефилолошких предмета у основној и средњој школи своје знање српског језика црпе искључиво из основне школе, ако српскога језика немају на универзитету.

Матерњи језик је неоспоран и то није потребно посебно објашњавати. Ипак, образовање је код нас претрпело доста измена, увођени су нови предмети, па је Српски језик (као наставни предмет) доживео озбиљно смањење када је у питању број часова на недељном и годишњем нивоу, и то у целокупном образовном систему. Место и улога једног предмета у настави и наставном процесу огледају се у његовом месту у званичним документима и увек се полази од званичног наставног плана и програма, односно од броја часова на годишњем нивоу, и то на свим нивоима образовања (основна школа, средња школа, универзитетска настава).

Присталице мишљења да је потребно повећати број часова матерњем језику је најбројније. Овде предњаче људи из струке, али имају присталице и изван струке, без обзира на њихово образовање и професионално усмерење. За ову тезу често се наводе различити аргументи. Било оних који сматрају да је потребно одвојити наставу језика (граматике) од наставе књижевности. Тиме бисмо од једног добили два наставна предмета, али би се по мишљењу заговорника ове идеје настава језика (граматике) оснажила и постала обавезујућа, посебно у средњој школи.

Свест о потреби овладавања књижевног језика свога народа и о употреби његовог неговања огледа се у степену заступљености књижевног језика у наставним плановима и програмима за различите ступњеве образовања. Међу основним циљевима образовања у западноевропским земљама налази се поштовање културног идентитета и неговање матерњег језика, што значи да је развијање љубави према матерњем језику циљ образовања, уграђен у све наставне предмете. Код нас језик на општеобразовном плану није добио тако значајно место.

Српски језик у основној школи и Српски језик и књижевност у средњим школама, у списку предмета, као и у свим званичним документима (наставни планови, ђачке књижице, дневници, сведочанства и сл.) налази се на првом месту, испред осталих наставних предмета. Рекло би се по томе да је у нашим наставним плановима овом предмету дато место које му припада као предмету који проучава матерњи језик; примарно,

национално обележје сваког народа. Међутим, да ли садржина одговара форми, да ли се и колико у наставној пракси настоји постићи основно образовни циљ овога предмета – неговање и развијање љубави према матерњем језику, овладавање српским књижевним језиком као наставним језиком и као наставним предметом. Полазећи од уверења да се изражајне, естетске, али и друге вредности једног језика најпотпуније испољавају у језику књижевног дела, матерњи језик изучава се заједно са књижевношћу (националном и преводном) у оквиру истог предмета.

Међутим, јединство наставе језика и књижевности, на коме се упорно и углавном на штету језика инсистира, није нашло правог одраза у наставним програмима ниједног нивоа образовања. Делови програма посвећени језику су јасно одвојени од делова посвећених књижевности. Питање је колико су наши учитељи са два семестра наставе српског језика на учитељским факултетима овладали језичким материјалом да би га преносили ученицима. Поставља се питање, зашто се и овде предмет назива Српски језик ако је више простора дато књижевности? Да ли зато што су књижевна дела предвиђена за обраду писана српским језиком? Јасно је да ни овде програмски садржаји не одговарају називу наставног предмета.

Српски језик се у средњим школама изучава у оквиру предмета Српски језик и књижевност. У називу је, како видимо, истакнут прво језик. Међутим, у програмима се најпре наводе садржаји из књижевности, којима је у свим разредима и свим образовним профилима дато много више простора.

Досадашња искуства говоре да се планирани програмски садржаји у већини средњих школа у Србији не поштују у наставној пракси, да се веза са лингвистичким садржајима у већини случајева трајно прекида већ по завршетку основне школе.

Јасно је да је у нас на свим нивоима образовања афинитет према језику на изузетно ниском нивоу, што је узрочно-последично везано са општедруштвеном небригом о језику. Разумљиво је отуда што је све мањи број оних који се опредељују за студије српског језика. Српски језик је национални предмет у образовању. Можда би требало у средњим школама издвојити наставу језика од наставе књижевности и уважити

чињеницу да јединство наставе језика и књижевности у пракси не постоји.

Ма колико српски језик и књижевност био у прошлости угрожен, данас се он нашао у тежој ситуацији него икад. У време када језик постаје главно национално обележје цивилизованих народа ми треба да се договоримо како да га дефинишемо, заштитимо, одредимо му ваљано место у школским програмима и да научимо друге да нас по њему препознају. Национално осећање је највише заступљено у језику. Чини се да језика данас и нема у темељима српске националне културе.

Јасно је да цивилизација почива на откривању, изграђивању и поштовању правила, па у свакој области постоје одређене норме. У неким доменима, међу којима је употреба језика, ове норме нису само питање конвенционалних схватања. Када би свако говорио и писао не водећи рачуна о прихваћеним конвенцијама употребе датог језика, комуникација би убрзо престала, а језички систем, временом би се напосто распао и тако престао да постоји.

У имплицитном, али темељном граматичко-стилистичком смислу норма је неодвојива од самих појмова језика и језичког општења, па њу поседују не само стандардизовани него и сви други језици и језички варијетети, укључујући неписане дијалекте и говоре, па чак и контактне језике великог степена мешаности и нестабилности. Отуда се – супротно распрострањеном веровању да само књижевни језици имају норму, док се употреба свих других језичких типова одвија спонтано и слободно, изван стега – било каквих норми – о постојању норме мора говорити независно од друштвеног статуса језичких средстава.

Само по себи намеће се питање има ли онда у овом погледу било какве разлике између стандардних или књижевних језика и свих других језичких варијетета? Свакако да има. Разлика је у томе што су они први нормирани преко мере спонтаног, што се код њих на природну норму свесном интервенцијом надограђује једна додатна, плански одабрана, стручно кодификована и друштвено верификована норма. Они, дакле, поред имплицитне имају и експлицитну норму, по којој управо и добијају атрибут стандардности. Језик је по својој природи нормативан, али су само неки језици уз то и нормирани мерама

које свесно предузимају неке језичке заједнице, достигавши виши степен цивилизацијског развоја. У овом потоњем и свакако познатијем прескриптивном смислу, норма представља свеукупност прописаних и обавезних правила добре употребе језика, која служе као мерило језичке исправности и узор свима који се датим језиком служе или га уче. Ово је подручје нормативне лингвистике.

По језичком стандарду ми знамо шта је у датом језику нормално а шта посебно, шта неутрално а шта обележено, и на који посебан начин. Процес изграђивања језичких норми назива се језичка стандардизација, а његов резултат је стандардни или књижевни језик. По својој природи стандардизација подразумева извесну меру нормализације – дакле смањивања обима варијације и сужавања избора између алтернатива. Иако је њен предмет језик, она је у суштини друштвени чин, и може се успешно изводити само удруженим снагама језичких и других стручњака, уз пуно разумевање и активну сарадњу друштва у целини. Наиме, норма мора да буде не само стручно обликована него и друштвено прихваћена; без овога би она изгубила своју сврху.

Међутим, иако цивилизацијски неопходна стандардизација прибавља себи готово сав јавни или званични престиж, она не укида потребу за поменутиим нестандардним варијететима, који у измењеним условима настављају да живе и задржавају своју важност као инструменти ограничене комуникације и, неретко, симбола групног идентитета којима отуда може припадати и својеврстан прикривени, незванични престиж.

Да би се побољшала писменост потребни су добри језички стручњаци, којих у нашој земљи, свакако, има, само је потребно имати у виду њихове добронамерне идеје које се односе на побољшање положаја нашег језика и писма. Као основно полазиште, акценат треба ставити на стручно усавршавање учитеља, који су битни за стицање првих знања. Затим, потребно је повећати број часова Српског језика у основној школи. Од првог до петог разреда у нашим школама Српски језик се изучава 5 часова недељно, а од 6 до 8 разреда 4 часа недељно. Неизбежно је питање: да ли је то довољно? У гимназијама Српски језик се учи 4 часа недељно, а у осталим средњим школама 3 часа недељно. Употреба правилног језика је законска обавеза, али

за такву његову реализацију потребно је да се подудари много друштвених фактора. Правилна употреба језика и писма је одраз наше националне самосвести, која је, морамо признати, много више заступљена у осталим земљама, нпр. Француској. Данашњи ђаци припадају електронској генерацији, док су претходне генерације припаднице пределелектронске фазе. Разлике у размишљањима о српском језику, свакако, да постоје, али се могу и премостити. Наставници треба да похађају семинаре усавршавања језика и тако ћемо поправити стање у наставном кадру. Побољшање наставе је неопходно. Она треба да буде занимљива, добро осмишљена и прилагођена ученицима. Самим тим би се отклонили и проблеми познавања српског језика на факултетима.

ЛИТЕРАТУРА

- Брборић 2004:** В. Брборић, *Правоиџ српској језика у наставној љракси*, Београд: Филолошки факултет.
- Драгићевић 2015:** Р. Драгићевић, „Нека питања организације наставе српског језика као важан фактор очувања идентитета српског језика и културе”, *Узданица*, XII/ 1, Јагодина, 117–129.
- Ковачевић 2012:** М. Ковачевић, „Статус српског језика на српским универзитетима”, у: Бојана Димитријевић (уред.), *Наука и савремени универзитет 1, Образовање и савремени универзитет*, Ниш: Филозофски факултет, 13–16.
- Пипер 2016:** П. Пипер, „Српски језик између великих и малих језика”, *Књижевност и језик* LXIII/ 1–2, Београд, 1–17.

GUIDELINES FOR IMPROVING THE STATUS OF THE SERBIAN LANGUAGE AT TEACHING (PEDAGOGICAL) AND OTHER FACULTIES

Summary

The aim of the paper was to point out the place and role of the Serbian language as a subject at teachers' (pedagogical) faculties. There were talks about some suggestions on how to improve the status of the Serbian language. This topic is always current and opinions are often divided. At teachers' (pedagogical) faculties, the approach to teaching the Serbian language is not uniform. The Serbian language does not

have the status it should have at these faculties, considering what and how much the contents of the Serbian language play in the first four grades of primary school. In the Republic of Serbia, we educate future teachers in Belgrade, Sombor (University of Novi Sad), Vranje (University of Nis), Leposavic (University of Pristina – Kosovska Mitrovica), Uzice and Jagodina (University of Kragujevac). At all other faculties that imply the necessary command of the literary Serbian language (which are not teaching and non-teaching) there is no content from the subject of the mother tongue, although persons with academic education imply elementary literacy and knowledge of basic grammar and spelling rules. For this reason, we used the method of theoretical analysis and the descriptive method. We concluded that places for mother tongue courses could be found at all faculties. The programs would be appropriate to the faculty profile. The subject, for the sake of flexibility, could be elective. In order to improve literacy, we need good language experts, which, of course, there are in our country, it is only necessary to keep in mind their well-intentioned ideas related to improving the position of our language and script. Improving teaching is necessary. It should be interesting, well designed and adapted to the students. Thus, the problems of knowing the Serbian language at the faculties would be eliminated.

Key words: Serbian language, status, teacher (pedagogical) faculties, other faculties, improvement.

Snežana Baščarević